

- Куліш – Куліш П. О. Твори : у 2-х т. – К. : Дніпро, 1989. – Т. 2 : Чорна рада : Хроніка 1663 року; Оповідання; Драматичні твори; Статті та рецензії. – 586 с.
- Підмогильний – Підмогильний В. П. Оповідання. Повість. Романи. – К. : Наукова думка, 1991. – 800 с.
- Симоненко – Симоненко В. Ти знаєш, що ти – людина : Вірші, сонети, поеми, байки / Передм. В. А. Гончаренка. – К. : Наукова думка, 2005. – 296 с.
- УК – газета «Урядовий кур'єр».
- Хвильовий – Хвильовий М. Г. Твори : у 2-х т. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 2 : Повість. Оповідання. Незакінчені твори. Нариси. Памфлети. Листи / Упоряд. М.Г. Жулинського, П.І. Майдаченка. – 925 с.

УДК 81'367 = 161.2

А. П. Загнітко

КВАЛІФІКАЦІЙНІ ОЗНАКИ РЕЧЕННЯ: КАТЕГОРІЙНИЙ І ФУНКЦІЙНИЙ АСПЕКТИ (ІНТЕРПРЕТАЦІЙНА МОДЕЛЬ ОЛЕКСАНДРА МЕЛЬНИЧУКА)

Загнітко А. П. Кваліфікаційні ознаки речення: категорійний і функційний аспекти (інтерпретаційна модель Олександра Мельничука)

Розглянуто основні параметри кваліфікації речення Олександром Мельничуком, схарактеризовано формально-структурний, категорійно-семантичний і функційно-вимірний аспекти тлумачення речення ученим та диференційовано специфічні риси кожного з них, виявлено закономірності реалізації речення в дискурсі та діагностовано ознаки ситуативно-прагматичного забарвлення речення в мовленні, його корелятивності з висловленням. Простежено розвиток учення Олександра Мельничука про речення в сучасній лінгвістиці.

Ключові слова: речення, формально-структурний аспект, категорійно-семантичний аспект, функційно-вимірний аспект, висловлення.

Загнітко А. А. Квалификационные признаки предложения: категориальный и функциональный аспекты (интерпретационная модель Александра Мельничука)

Рассмотрены основные параметры квалификации предложения Александром Мельничуком, охарактеризованы формально-структурный, категориально-семантический и функционально-измерительный аспекты толкования предложения учёным и дифференцированы специфические черты каждого из них, выявлены закономерности реализации предложения в дискурсе и диагностированы признаки ситуативно-прагматической окраски предложения в речи, его коррелятивность с выражением. Прослежено развитие учения Александра Мельничука о предложении в современной лингвистике.

Ключевые слова: предложение, формально-структурный аспект, категориально-семантический аспект, функционально-измерительный аспект, выражение.

Zagnitko A. Qualifying signs of the sentence: categorical and functional aspect (interpretation model of Alexandr Melnychuk).

The main parameters of sentence qualification by Alexander Melnychuk have been viewed, formal-structural, categorical-semantic and functional-tier aspects of scientist's sentence interpretation have been characterized, and their specific features have been differentiated. Regularities of sentence realization in discourse have been identified. Signs of situation-pragmatic sentence marking in conversational speech and its correlativity with the expression have been diagnosed. The development of Alexander Melnychuk's doctrine of sentences in modern linguistics has been observed.

Key words: sentence, formal-structural aspect, categorical-semantic aspect, functional-tier aspect, expression.

1. Вступні зауваги. Природа речення, особливості його організації, поєднання слів у цілісність у межах речення для вираження певної думки, реалізації тією чи тією реченнєвою моделлю відповідних емоцій, почуттів, співвідношення в таких утвореннях об'єктивних і суб'єктивних компонентів, кореляція речення із судженням та категорійний апарат

речення з послідовним диференціюванням його рівнів, форм, парадигматики, діагностування синтаксичного поля речення та інше перебували в центрі уваги граматистів від перших граматик до сучасних досліджень. Актуальним постає встановлення еволюції поглядів на природу речення, визначення вкладу вчених певної епохи та науково-лінгвістичного парадигмального напрямку в опрацюванні загальної теорії речення. У цьому розрізі О. Мельничук належить до тих фундаторів загальної теорії речення і природи слов'янського речення, внесок яких в концептуальні напрацювання категорійно-граматичного апарату аналізу речення є визначальним. Погляди вченого ґрунтувалися на тяглість європейської лінгвістичної думки загалом та слов'янської зокрема з послідовним наголошенням власного розуміння особливостей речення, динаміки його структурних та функційних вимірів у мовній і мовленнєвій практиці. Метою дослідження виступає встановлення особливостей тлумачення О. Мельничуком загальнокатегорійної природи речення з належним диференціюванням вченим аспектів речення та реченнєвих форм і реченнєвої семантики. Мета вимагає вирішення таких завдань: 1) встановлення загального розуміння природи речення О. Мельничуком; 2) визначення концептуальних засад теорії речення та його еволюції в слов'янських мовах; 3) дефінування внутрішньо- і зовнішньо-синтаксичних відношень у структурі речення; 4) простеження особливостей розгляду вченим належності речення до структури мови і до структури мовлення; 5) виявити тяглість підходів до розгляду речення у вітчизняній лінгвістичній традиції. Новизна студіювання мотивована значущістю теоретико-граматичної спадщини О. Мельничука в розвитку теорії речення, а теоретичне значення ґрунтується на поглибленні загальної теорії речення та визначенні джерел концептуального розуміння аспектів речення. Практичне спрямування аналізу мотивоване можливістю застосування запропонованих напрацювань у вищівській практиці і поглибленні теорії синтаксису.

2. Загальнотипологійна кваліфікація речення. Концепція речення (або за поширеним сьогодні розумінням, концепт речення) належить до активно опрацьовуваних від найдавніших часів і до сьогодні (праці М. Паніні, Аристотеля, стоїків, Аполонія Дискола, А. Арно і К. Лансло, О. Партицького, О. Потебні, Є. Тимченка, О. Шахматова, О. Пешковського, Е. Бенвеніста, І. Вихованця, В. Бабайцевої, Н. Шведової, О. Сиротініної та ін.) залишається актуальною і значущою, теоретично суттєвою і знаковою. Актуальність умотивована тим, що від розуміння речення залежить трактування інших синтаксичних одиниць того самого рівня; значущість окреслена насамперед суттєвістю тлумачення речення як одиниці відтворюваної чи витворюваної, що уможливить розгляд його категорій у їхній сукупності та з послідовним розмежуванням відтворюваного та витворюваного напрямів; теоретична суттєвість постає у викінченому теоретичному осмисленні сукупності диференційних реченнєвих ознак у

їхньому співвідношенні / неспіввідношенні з ознаками інших синтаксичних одиниць та вияві закономірностей членування речення тощо; знаковість простежувана у встановленні співвідношення речення з об'єктивною дійсністю, що виступає опертям для характеристики номінативного аспекту речення та його предикативності, пропозитивної місткості речення. У цьому розрізі праці О. Мельничука [11–15] є і сьогодні актуальними, оскільки в них охоплено цілу низку проблем, пов'язаних з різними аспектами аналізу речення. Учений цілком аргументовано стверджує: «Структура речення є найбільшою з власне мовних, тобто таких формальних схем, чи, інакше кажучи, моделей, які існують у мовній системі як постійні і обов'язкові для відповідних випадків способи організації всіх тих відрізків мовлення, що відображають певний, постійний для кожної мови ступінь членування мовного потоку» [11, с. 3].

Тлумаченню речення О. Мельничук надавав концептуально визначального статусу. Узагальнюючи увесь обшир тлумачення і характеристики речення, запропонованого О. Мельничуком, можна цілком коректно стверджувати, що учений диференціював формально-структурний, категорійно-семантичний та функційно-рівневий аспекти кваліфікації речення. Це знайшло вияв у його класифікації речень за модальністю, розгляді особливостей і закономірностей організації слов'янського речення та ін. Заявлені аспекти вимагають відповідної конкретизації і коментування. У **формально-структурному** аспекті для речення учений визначальними вважав 1) лінійну упорядкованість внутрішньореченневих елементів; 2) внутрішньореченнєве членування; у **категорійно-семантичному**: 1) співвіднесення змісту з дійсністю; 2) знакову природу; у **функційно-актуалізаційному / функційно-рівневому**: 1) внутрішньомовленнєвий вияв як співмірної одиниці з іншими подібними співмірними; 2) внутрішньореченнєве синтагматичне членування відповідно ситуативно-комунікативних і прагматичних настанов; 3) розмежувальне ритміко-інтонаційне оформлення в мовному потоці. Таке концептуальне кваліфікування речення О. Мельничуком [11–15], його багатомірності було першим у вітчизняному мовознавстві й узагальнювало різноманітні підходи до розуміння природи речення.

3. Мовна і мовленнєва природа речення. З опертям на зіставлення речення зі словом у вияві їхнього статусу в мові і мовленні О. Мельничук робить висновок, що речення зазвичай безпосередньо належить тільки до мовлення, тимчасом як система мови включає до свого складу, головню, лише загальні схеми (моделі) структури речення, констатуючи: «у плані функціонування мови структура речення становить центральну ланку, яка, з одного боку, є формою мовного вираження думки, що може мати цілком закінчений характер, і одночасно формою побудови повідомлення такої думки, а з другого боку, являє собою найскладнішу форму прояву діалектичної єдності мови і мовлення, найбільш своєрідний приклад взаємопов'язаності абстрактних одиниць мовної системи з конкретними

проявами мовлення» [11, с. 4]. Учений надає першорядну роль структурі речення у функціонуванні і розвитку мови. Дослідження речення уможливує адекватний вияв співвідношення і взаємозв'язку мови і мислення в синхронній та діяхронній. Лінійне розташування та упорядкування елементів у реченні постає важливим, але не визначальним для усіх мов світу, на погляд О. Мельничука [11], особливо якщо враховувати інкорпоративні мови.

Здебільшого речення кваліфікують як одиницю з наявними чотирма параметрами: 1) синтаксична форма, утворена постійними і змінними елементами речення, розташованими у відповідному порядку та поєднаними між собою за чинними в мові правилами; 2) синтаксична семантика (синтаксичне значення); 3) настанова мовця за метою і комунікативне навантаження речення, об'єднаних в інтенцію; 4) конкретний смисл речення, інформація [6, с. 21]. У цьому разі чотирьохвимірність речення чітко диференціює категорійно-структурний (перші два) і функційно-вимірний (четвертий) аспекти речення, а третій окреслює, певною мірою, поєднання мови і мовлення, що досить яскраво аргументував Е. Бенвеніст, наголошуючи, що «разом з реченням ми покидаємо сферу мови як систему знаків і вступаємо в інший світ, світ мови як знаряддя спілкування, вираженням якого постає дискурс, і витворюється саме «висловлення, а не *текст* висловлення» [21, с. 12–13]. Речення – це абстрактний елемент парадигмально організованої мовної системи, воно виступає вершиною синтаксичної підсистеми мови і є структурно організованим утворенням відповідно до чинних законів національної мови. Відображаючи типізовані риси множинності реалізації, реченнєва схема являє собою формальний вияв висловлення, його синтаксичну основу (пор. [18]). У мовленні речення набуває ситуативно-прагматичного навантаження й обтяження різноманітними смислами, реалізуючи свій індивідуальний вияв щодо загального, набуваючи ознак висловлення. Останнє завжди лексично наповнене, інтоноване і породжуване потребами комунікативної ситуації, включене в широкий «контекст фонових знань і національно-ментальних стереотипів» [18, с. 28].

4. Речення в дискурсі і дискурсивних практиках. Диференціювання процесу в мові ↔ мовленні є опертям розмежування дискурсу і тексту, де перший витлумачувано як процес реалізації мовної системи, а текст – як результат цього процесу. Очевидно, й інтерпретація абстрагованих схем речення в інтерпретації О. Мельничука постає як результат тривалого процесу й кумуляції у відповідних схемах їхніх мовленнєвих виявів та узусних практик. У сучасній лінгвістиці таке тлумачення співвідношення дискурсу і тексту набуло найбільшого поширення. Воно має свою тривалу історію визнання синтаксичних одиниць як максимальних, з-поміж яких текст кваліфікувався як найвище синтаксичне утворення. Усвідомлення того, що синтаксичні одиниці типу речення, словосполучення, синтаксичне слово постають не найвищими, мотивувалось активними дослідженнями

тексту та заглибленням в особливості реалізації мовних одиниць у мовленнєвій практиці, встановленням особливостей їхньої реалізації в ситуативно-прагматичних умовах та зануренням у соціальну мотивацію, суспільні параметри, культурні стереотипи. Унаслідок цього сформульовано поняття нового лінгвістичного рівня, основним завданням якого виступає аналіз дискурсу, або дискурсивний аналіз. У сучасній лінгвістиці дискурс та його складники, ознаки та ін. усе активніше починають завойовувати увагу дослідників, окремі з яких наголошують, що «дискурс – це єдиний ... реальний лінгвістичний об'єкт» [9, с. 3]. Мотивацією постає те, що «Люди розмовляють між собою дискурсами, а не реченнями і тим паче не морфемами або фонемами. Це відрізняє дискурс від інших мовних одиниць, що являють собою наукові конструкти, плоди того чи того аналізу...» [9, с. 3]. Розглядаючи мовленнєві фрагменти, де найадекватніше зреалізовано речення, О. Мельничук тим самим, не оперуючи поняттям дискурсу, вів розмову про дискурсивні практики в широкому розумінні. Дискурс можна витлумачувати як єдність двох сутностей – процесу мовної комунікації та об'єкта, що постав у результаті її діяльності, – тексту. Це (двоєдиність) зумовлює можливість вивчення дискурсу і як процесу, що розгортається в часі, і дискурсу як структурного об'єкта. Розгляд реченнєвих моделей як синтаксичної основи висловлення уможлиблює простеження плану змісту останнього з окресленням його комунікативно-прагматичної і семантичної структури (денотативна ситуація, що виявлювана в пропозиції речення, складає основу семантичної структури висловлення). План вираження висловлення охоплює фонологічну (інтонаційно-ритмічну) і графічну (характерна для писемного мовлення) структури. Кваліфікуючи речення з позицій категорії гречності, З. Клеменсевич особливої уваги надавав критерію розуміння адресатом висловленого адресантом [22, с. 28], в О. Мельничука в чомусь подібне твердження сформульовано як достатність реченнєвої думки для його розуміння [11, с. 38–39]. Водночас учений наголошує на абсолютній самостійності речення в ролі закінченого висловлення [11, с. 39], у якому об'єднавчим чинником плану змісту і плану вираження постає його лексико-граматична структура, що забезпечує кодування і декодування смислу та виступає як трансляційний план висловлення.

Як і інші науки, дискурсивний аналіз концентрує увагу на кількох основних питаннях: (а) якими виступають досліджувані явища?; (б) яка структура цих явищ?; (в) як ці явища пов'язані з явищами із суміжних сфер? Тому відповідно до цих завдань дискурсивний аналіз як дисципліна складається з трьох основних розділів [9]: 1) типологія (таксонімія, класифікація) дискурсів – які різновиди дискурсів зустрічаються і які класифікаційні параметри можуть використовуватися для їхньої типологізації; 2) структура дискурсу – з яких компонентів будується дискурс; 3) як дискурсивні явища пов'язані з іншими мовними явищами. Два останні

пов'язані в дискурсивному аналізі. У силу цього диференціюють два основні рівні дискурсивної структури – основна й локальна. Перша – це структура найбільших складників, наприклад, якщо говориться про газетну статтю – абзац. Локальна структура – це структура, що складається з мінімальних одиниць. Їх має сенс зараховувати до власне-дискурсивних. У сучасній лінгвістиці досить поширеним є погляд, за яким мінімальною структурною дискурсивною одиницею є предикація (клауза) [9], а предикація найрегулярніше виявлювана в реченні.

5. Внутрішньореченнєвий категорійно-семантичний і категорійно-структурний аспекти. *Категорійно-структурний* аспект речення О. Мельничук ґрунтовно коментує у двох напрямках: 1) лінійно-структурному (формальні засоби організації речення), коли за основу береться лінійна упорядкованість елементів, але ця ознака постає для речення не визначальною, на думку вченого, тому що вона властива «в кожній мові не тільки для речення, а й для інших відрізків мовлення, більших чи менших від одного речення, – вона характеризує мовлення взагалі» [11, с. 34]. І заявлена внутрішньореченнєва лінійно-структурна упорядкованість елементів не може бути визнана, резюмує вчений, універсальною, тому що в мовах «з повною інкорпорацією речення можуть будуватися з елементів, які не є словами у справжньому розумінні, а лише основами слів, що об'єднуються в цілісно-оформлений вираз із роздільними лексичними значеннями» [11, с. 34]. Водночас речення не можна зводити до рівнів слова і словосполучення в силу його своєрідності, тому що обмеження останнього названими рівнями залишає поза межами категорії речення т. зв. еквіваленти речень, що в мовному потоці займають ті самі місця, що й інші; 2) міжелементні відношення в реченні (речення постає складною системою формальних відношень між елементами речення, і між цілим реченням та позамовною дійсністю [11, с. 47]). *Категорійно-семантичний* аспект кваліфікації речення має особливе навантаження в загальній синтаксичній концепції О. Мельничука, тому що він надає цілісності і дефініції речення, встановленню еволюції останнього, сприяє визначенню диференційних ознак речення та ін. Учений розмежовує зовнішньо- і внутрішньосинтаксичні відношення, зараховуючи до перших модальні (диференційовано п'ять основних різновидів) і часові з наголошенням їхньої синтаксичної природи (суб'єктивно-об'єктивні категорії, за О. Пешковським [16, с. 89–91]). Досить викінчено аргументовано особливості зовнішньо-предикативного відношення (у двоскладних реченнях наявне внутрішньо-предикативне відношення присудка до підмета), що послідовно виявлюване лише в односкладних конструкціях як відношення цілого речення до позамовної дійсності. Внутрішньосинтаксичний спектр речення охоплює об'єктивно-атрибутивні (зокрема й суб'єктно-предикатні), об'єктивно-об'єктні, об'єктивно-обставинні та об'єктивні юкстапозитивно-сміслові (відношення

сумісності, зокрема й однорідності) відношення і суб'єктивно-сміслові, принциповою відмінністю між якими постають закономірності співвідношення речення з об'єктивною дійсністю (перший різновид) та встановлювані параметри оцінки відношень самим мовцем (суб'єктом мовлення). Засобами вираження першого різновиду відношень виступають засоби словозміни, службові слова, а для останнього такими постають ритміко-інтонаційні і порядок слів.

5. 1. Функційно-актуалізаційний / функційно-рівневий аспект речення. Водночас наголошено, що у внутрішньо-сміслових відношеннях активну роль відіграє позиційний план, за якого тільки позиція слова виражає відповідні смислові відношення (зокрема обставинних та атрибутивних (при дієсловах) стосунків). У чомусь подібне виявлюване у вираженні суб'єктивно-сміслових стосунків (підкресленості, протиставлення тощо), для чого вживаються «іноді службові слова (зокрема підсилювальні частки) і навіть підрядні зв'язки ...» [11, с. 53–54], а для вираження суб'єктивно-сміслових відношень атрибутивності і формально-предикативності (як протиставлених) наявні засоби словозміни і службовості, подібне спостережуване і в протиставленні активної і пасивної конструкцій. Останнє, значною мірою, корелює з типологічними виявами актуального членування речення та його заглибленням, «обростанням» ситуативно-прагматичних мотивацій. Усе це засвідчує заглиблення О. Мельничука у функційно-комунікативний аспект речення, що в межах номінативно-екзистенційної парадигми знайшло розвиток у рамках опрацювання функційно-прагматичного підходу до розгляду речення ↔ висловлення. У сучасній лінгвістиці в семантичній структурі речення виділяється додатковий компонент – прагматичний, що характеризує умови вживання цього речення (суб'єктивно-сміслові відношення, за О. Мельничуком), і в першу чергу, – мету, з якою використовується. Диференціюють такі типи інформації у складі прагматичного компонента семантики речення-висловлення: а) мета мовленнєвого акту; б) психологічний стан мовця (ментальний, вольовий, емоційний); в) співвідношення соціальних статусів мовця та слухача; г) зв'язок висловлення із зацікавленнями мовця; г) зв'язок висловлення з іншою частиною дискурсу; д) зв'язок висловлення з діяльністю в межах певних соціальних інститутів (таких, наприклад, як парламент, суд, церква); е) стиль здійснення мовленнєвого акту.

У семантиці конкретне речення передає конкретний індивідуальний смисл, інформацію, а речення як схема (модель) – певний тип думки, що складає основу синтаксичної семантики речення. Типова мисленнева побудова називається логемою (за П. Чесноковим), складниками якої є: а) предикативність – співвіднесення змісту думки з дійсністю; б) модальність – розкриває характер цього співвідношення; в) відносна завершеність мисленнєвого відображення ситуації. Тому слід розрізняти індивідуальний смисл речення як одиниці мовлення і значення речення як

одиниці мови. Синтаксичне значення – це завжди типове значення, що узагальнює комунікативні значення конкретних висловлень (І. Вихованець, М. Всеволодова та ін.), побудованих у мовленні за однаковими моделями, пор.: «предмет + його якість» – *Студент старанний; Його мислення нестандартне*. Індивідуальний смисл речення постає ситуативно мотивованим і референційно наповненим, а «формальну ознаку співвіднесеності висловлюваного змісту з дійсністю необхідно розглядати як одну із загальних ознак усякого речення» [11, с. 36].

5. 2. Функційно-комунікативний рівень і прагматика речення.

Комунікативні та синтаксичні значення взаємопов'язані подібно до того, як взаємозв'язані структурна схема речення і висловлення. У цьому цілком коректно простежується твердження О. Мельничука про належність речення мові і мовленню. Водночас учений констатує, що підґрунтям для найточнішого, логічно витриманого і послідовного «визначення загальної природи речення має бути той загальновизнаний тепер факт, що окреме речення існує насамперед у сфері мовлення, тимчасом як мовна система включає до свого складу ... в основному лише абстрактні схеми, за якими речення в різних випадках будуються» [11, с. 36–37], тому повністю «адекватне визначення суті речення може бути зроблене лише через його відношення до мовного потоку, до різних за обсягом закінчених відрізків мовлення» [11, с. 37]. Логічним у цьому разі постає наголошення функційно-вимірному статусу речення. Схема речення входить до конкретного висловлення як його конструктивної основи: у процесі породження висловлення така абстрактна схема набуває своєї оболонки, втілюючись у конкретне мовленнєве утворення за допомогою певних лексичних, інтонаційних та комунікативно-морфологічних засобів, які відповідають комунікативним намірам мовця. Синтаксичне значення є важливим компонентом комунікативного значення, його фундаментом. Сьогодні наявні три напрями інтерпретації семантики речення, за якими 1) семантична структура речення ізоморфна щодо структури позначуваної ситуації, а звідси речення постає «мініатюрною драмою» з відповідним набором учасників (актантів), відношень між ними, умовами дії (сирконстанти). За цим підходом (Л. Теньєр, А. Греймас, І. Вихованець, В. Гак, К. Городенська), **деривація** (лат. *derivatio* – відзосередження, утворення від *derivo* – відводжу, утворюю) **актантна** (лат. *ago* – дія; прикм. від ім. *актант*) – це зміна складу або референційних характеристик учасників ситуації. Якщо стан змінює прагматичну інтерпретацію ситуації, то за актантної деривації змінюється склад учасників ситуації та їхні семантичні ролі. Семантичні перетворення, що складають зміст актантної деривації, поділяються на три основні типи: 1) *підвищувальна* (*збільшувальна*) деривація – збільшення кількості обов'язкових актантів вихідної ситуації; 2) *знижувальна* (*понижувальна*) деривація – зменшення кількості обов'язкових актантів вихідної ситуації; 3) *інтерпретувальна* деривація – зміна референційних

характеристик, або типу актанта, вихідної ситуації; 2) одиниця семантичного моделювання – це структура смислу речення, його семантична модель, основою ж постає поняттєвий зміст (Н. Арутюнова, Н. Шведова, О. Москальська); 3) у реченні послідовно диференціюють диктум і модус та опрацьовують модальну рамку речення (Ш. Баллі, Т. Шмельова).

Загальні висновки. Отже, речення – «це виділюваний за допомогою чітких формальних (у т. ч. інтонаційно-позиційних показників у даному мовному потоці на єдиному для цілого потоку рівні його членування відрізок мовлення, що виявляє формальні ознаки певної співвіднесеності його змісту з дійсністю» [11, с. 41]. Реченню як синтаксичній одиниці, що виступає частиною закінченого висловлення чи цілим висловленням, характерна найскладніша, найдовершеніша мовно-знакова природа (знакова функція = значенню («вільно усвідомлювана співрозмовниками чи самим мовцем відповідність знакової субстанції речення певному позначуваному реченням об'єктивному станові речей і суб'єктивному психічному утворенню» [11, с. 45]), яка постає його визначальною рисою (у цьому вимірі знакова природа, очевидно, учений мав на оці речення як знак ситуації). Реченню властиві: 1) внутрішня смислова пов'язаність елементів; 2) відносна смислова відмежованість; 3) усталена мовленнєва формалізованість; 4) унормоване ритміко-інтонаційне оформлення; 5) внутрішнє позиційне оформлення; 6) співвідношення форми (звукова / зорова субстанція) і змісту (думка чи інший акт свідомості, позначуваний за допомогою речень); 7) модальні відтінки значень з формально фіксованими / нефіксованими часовими значеннями (стосунок позначуваного моменту дійсності до моменту мовлення). На реченнєвому рівні досить прозорим постає ступінь узагальнення – мінімальний та максимальний, де для слів перший виявлюваний як актуальне значення, а останній – як віртуальне значення, а в реченні – перший виявлюваний як смисл, останній – як значення. Функційний аспект речення є ситуативно визначуваним і містить у своїй ємності прагматичний компонент, у структурі якого легко виявити конотати не тільки окремих слів, словосполучень, але речення загалом. Тому перспективним постає дослідження семантичних рівнів речення з послідовним аналізом закономірностей співвідношення внутрішньореченнєвої типології актантів, простеженням співвідношення актантних рангів з модальною рамкою, встановленням кореляції лінійної упорядкованості речення з відповідними об'єктивно-смисловими і суб'єктивно-смисловими внутрішньо- / зовнішньо-реченнєвими відношеннями, визначенням розвитку визначальних ідей О. Мельничука в сучасному багатовимірному тлумаченні речення. Значущим є також розгляд ритміко-інтонаційних засобів вираження суб'єктивно-смислових відношень не тільки речення загалом, але й окремих його компонентів.

Література

1. Арно А. Всеобщая рациональная грамматика (Грамматика Пор-Рояля) / А. Арно, К. Лансло / Перевод Маслова Ю. С., Панфилова Е. Д., Гординой М. В. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1991. – 128 с.
2. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови : [монографія] / І. Р. Вихованець. – К. : Наукова думка, 1992. – 224 с.

3. Всеволодова М. В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса : Фрагмент прикладной (педагогической) модели языка : [учебник] / М. В. Всеволодова. – М. : Мзд-во МГУ, 2000. – 502 с.
4. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка: Синтаксис : [учебник] / В. Г. Гак. – М. : Высш. шк., 1981. – 208 с.
5. Городенська К. Г. Деривація синтаксичних одиниць : [монографія] / К. Г. Городенська. – К. : Наукова думка, 1991. – 192 с.
6. Гулыга Е. Н. О семантике предложения / Е. Н. Гулыга // Теоретические проблемы синтаксиса современных индоевропейских языков. – Л. : Наука, 1975. – С. 21–29.
7. Загнітко А. Теоретична граматики української мови. Синтаксис : [монографія] / А. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
8. Загнітко А. Теорія сучасного синтаксису : [монографія] / А. Загнітко. – [3-тє вид., виправл. і доп.]. – Донецьк : ДонНУ, 2009. – 294 с.
9. Кибрик А. А. Модус, жанр и другие параметры классификации дискурсов / А. А. Кибрик // Вопросы языкознания. – 2009. – № 2. – С. 3–21.
10. Маслова А. Ю. Введение в прагмалингвистику : [учебное пособие] / А. Ю. Маслова. – [3-е изд.]. – М. : Флинта : Наука, 2010. – 152 с.
11. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення / О. С. Мельничук. – К. : Наукова думка, 1966. – 324 с.
12. Мельничук О. С. Загальні питання синтаксису української мови / О. С. Мельничук // Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / За заг. ред. І. К. Білодіда; відп. ред. О. С. Мельничук. – К. : Наукова думка, 1972. – С. 5–50.
13. Мельничук О. С. Словосполучення / О. С. Мельничук // Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / За заг. ред. І. К. Білодіда; відп. ред. О. С. Мельничук. – К. : Наукова думка, 1972. – С. 51–117.
14. Мельничук О. С. Означення / О. С. Мельничук // Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / За заг. ред. І. К. Білодіда; відп. ред. О. С. Мельничук. – К. : Наукова думка, 1972. – С. 199–207.
15. Мельничук О. С. Синтагматичне членування речень / О. С. Мельничук // Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / За заг. ред. І. К. Білодіда; відп. ред. О. С. Мельничук. – К. : Наукова думка, 1972. – С. 431–512.
16. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – [7-е изд.]. – М. : Учпедгиз, 1956. – 511 с.
17. Сусов И. П. Прагматическая структура высказывания / И. П. Сусов // Языковое общение и его единицы. – Калинин : Калининск. гос. ун-т, 1986. – С. 7–11.
18. Формановская Н. И. Речевое общение : коммуникативно-прагматический подход / Н. И. Формановская. – М. : Русский язык, 2002. – 216 с.
19. Цейтлин С. Н. Категория предикативности в ее отношениях к высказыванию и предложению / С. Н. Цейтлин // Теоретические проблемы синтаксиса современных индоевропейских языков. – Л. : Наука, 1975. – С. 168–171.
20. Юрченко В. С. Предложение, его основной тип и парадигма (на материале русского языка) / В. С. Юрченко // Теоретические проблемы синтаксиса современных индоевропейских языков. – Л. : Наука, 1975. – С. 75–81.
21. Benveniste E. L'appareil formel de l'enonciation / E. Benveniste // Langages. – 1970. – № 17. – P. 12–18.
22. Klemensiewicz Z. Studia syntaktyczne / Z. Klemensiewicz. – Cz. 1. – Wroclaw: Wyd-wo Uniwersytetu Wroclawskiego, 1967. – 195 s.

УДК: 811.161.2'373.72

Н. О. Зубець

ПОЗНАЧЕННЯ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЗАГАЛЬНОМОВНІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Зубець Н. О. Позначення злочинної поведінки людини в українській загальномовній фразеології.

У статті здійснюється ідеографічний аналіз тематичної групи фразеологічних одиниць на позначення злочинної поведінки людини: визначаються основні варіантно-синонімічні групи, з'ясовується мотиваційна база таких висловів.

Ключові слова: антропоцентризм, пейоративність, ідеографічний опис, тематична група, варіантно-синонімічна група.